

УДК 061.091(477)

Б 54

Іван БЛАВИЧ

orcid.org/0000-0003-4561-4690

Борис САВЧУК

orcid.org/0000-0003-2256-0845

**ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ
УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРІВ ЩОДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ
ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА В ГАЛИЧИНІ
(перша третина ХХ ст.)**

У статті розкрито просвітницьку діяльність українських товариств щодо виховання здорового способу життя особистості. На початку ХХ ст. за умов чужих держав і політичного гніту вітчизняні лікарі та студенти-медики, які належали до «Народної лікарниці», Українського гігієнічного товариства, Українського лікарського товариства, «Відродження» та ін., створили громадську систему медичної опіки населення краю, у такий спосіб компенсуючи прогалини в соціальній політиці Австро-Угорщини та Польщі.

Ключові слова: українські лікарі, «Народна лікарниця», Українське гігієнічне товариство, Українське лікарське товариство, просвітництво.

Постановка проблеми. Здоров'я є непересічною цінністю і має важливе значення в житті кожної людини. Незадовільний стан здоров'я українців характеризується низьким рівнем народжуваності, високою смертністю, від'ємним природним приростом і демографічним старінням, зростанням захворюваності дітей та юнацтва внаслідок поширення чинників ризику, зокрема тютюнокуріння, зловживання алкоголем і вживання наркотиків. Ситуація ускладнюється тим, що чинна система охорони здоров'я не задовольняє в повному обсязі потреби населення у доступній, високо-якісній та ефективній медичній допомозі. Попередні реформи у сфері охорони здоров'я, численні заходи (понад 20 загальнодержавних та державних цільових програм, зокрема й Загальнодержавна програма «Здоров'я – 2020») у цій ділянці не дали бажаного результату. Така ситуація є реальною загрозою виникнення незворотних процесів у стані фізичного та психічного здоров'я населення країни, зокрема учнівства, як наслідок –

може негативно позначитися на соціально-економічному, політичному, духовному розвитку української нації загалом, що створює загрозу національним інтересам держави [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби узагальнити досвід діяльності українських громадських інституцій, які працювали на ниві медичної опіки, належить провідним діячам національного руху міжвоєнного двадцятиріччя ХХ століття (Л. Беч, І. Кордюк, С. Парфанович, І. Чепіга та ін.). Сучасні дослідники (Я. Ганіткевич, І. Даценко, Б. Савчук, Н. Федорак та ін.) теж зверталися до наукового аналізу цієї проблеми, проте додаткового висвітлення потребує праця галицьких лікарів, спрямована на масове поширення знань щодо здоров'язбереження 3-поміж дітей та дорослих.

Мета статті – проаналізувати діяльність українських лікарів щодо здоров'язбереження дітей та дорослих у Галичині (перша третина ХХ ст.).

На початку ХХ ст. за умов чужих держав і політичного гніту українців національні громадські товариства Галичини створили громадську систему медичної опіки населення краю, у такий спосіб компенсувавши прогалини в соціальній політиці Австро-Угорщини та Польщі. Важливо наголосити, що до цього процесу активно спричинилися не тільки професійні лікарі, а й студентство, педагоги, духовенство, громадські діячі та ін., які дбали не тільки про фізичне здоров'я особистості, а й про його духовний, психічний та соціальний складник. Один із векторів просвітницької роботи вони спрямували на галицьку родину та жінку як хоронительку «домашнього огнища» і «виховницю» дітей, яка несе відповідальність за їхній розвиток. Акцентувалося на організації здорового харчування, «відживлювання», розширенні «хатнього меню» за рахунок споживання вітамінів, городини, фруктів, продуктів бджільництва тощо [7].

Українські інституції, передусім товариство «Відродження», жіночі (Союз українок, ін.), освітні («Українська захоронка», Товариство вакаційних осель, УПТ «Рідна школа») організації, не виробили цілісної програми здоров'язбереження дітей, проте їхні активісти добре розуміли значущість цієї проблеми. Так, лікарі й громадсько-просвітницькі діячі С. Окуневська, С. Парфанович, К. Малицька та інші закликали наповнити діяльність українських дошкільних закладів «новим змістом», щоб «вберегти маленьких дітей від моральних і фізичних шкод», виховати їх у любові до рідної землі, України, нації. У цьому вбачала одну з ключових засад збереження української дитини для своєї нації [4].

Актуалізації цих завдань сприяло загострення соціальних проблем, пов'язаних з високим рівнем смертності, травматизму та необхідністю збереження здоров'я, зокрема через незадовільні санітарно-гігієнічні умови перебування українських дітей, непомірне вживання спиртного дорослим населенням, що реально загрожувало збереженню національного

генофонду. Про це постійно наголошували вітчизняні лікарі та громадські діячі, улаштовуючи просвітницькі заходи, а також виступаючи перед численною читацькою аудиторією зі сторінок періодичних видань [5], [6], [10]. Зокрема, у статті «Просвіта і п'янство» І. Чепіга наводить такі приклади: 75% пияків походили з родин, де батьки були алкоголіками, діти від таких шлюбів найчастіше мали вроджені вади – були німи, глухими, розумово відсталими, хворіли на епілепсію тощо. У сім'ях, де хоча б один з батьків зловживав горілкою, народжувалося 21% мертвих дітей, а 33% – із серйозним відхиленням здоров'я. Уживання алкоголю в підлітковому віці часто ставало причиною визнання непридатності до військової служби. Кожен третій український юнак отримував моральні й фізичні вади на ґрунті п'яцтва, що само собою було важливим показником загального здоров'я нації [9, 152 – 153], [10, 38 – 39].

Алкоголізм та інші антисоціальні явища підривали фізичне здоров'я українців, згубно впливали на стан народжуваності, підвищували рівень смертності тощо. Організуючи широку пропаганду ідеї здоров'язбереження шляхом утримання від вживання алкоголю, лікарі через засоби масової інформації (друковане слово, періодику, «агітки», листівки тощо), виставки та інші види широкої пропаганди прагнули застерегти українство від наслідків зловживання горілкою та нікотином. Для ілюстрування наводили такі приклади: з тисячі «тверезників», які хворіли на туберкульоз, щороку помирали три особи, а з тисячі «сухотників», які систематично вживали алкоголь, – 87 осіб. З-поміж хворих на легені помирала кожна четверта особа, не байдужа до горілки, а серед тих, хто нею нехтував, цей показник був у 2,5 раза меншим. Згідно з даними офіційної статистики, на тисячу випадків травматизму 700 фактів припадало на неділю і понеділок, тобто дні, коли люди найбільше пили або переживали наслідки алкогольного сп'яніння [10, 38 – 39]. Безумовно, така статистика закладалася у свідомості юнацтва та дорослого населення, спонукала замислитися над наслідками. Так само вагомо спричинилися до поширення знань у ділянці пропаганди здорового способу життя українські студенти-медики, які належали до «Медичної громади» і Союзу українських студентів-абстинентів. Вони щороку виступали з численними лекціями перед українським селянством.

У 1937 р. товариство «Відродження» разом з Українським гігієнічним товариством (УГТ) почало видавати місячник «Народне здоров'я» (пересічно виходило 4 – 5 тис. примірників) за редакції лікаря Р. Осінчука. Це був єдиний україномовний часопис у Польщі, що популяризував гігієнічні знання та здоровий спосіб життя серед широких верств населення [9, 205 – 206]. Така діяльність була особливо злободенною, оскільки через низький рівень соціально-економічного життя і відсутність системи санітарно-медичної опіки загрозливих масштабів серед українців краю наби-

рали різні пошесті та інфекційні захворювання, особливо туберкульоз. За 1920 – 1930-х рр. чисельність хворих на сухоти в Галичині та на Волині коливалася в межах 200 – 250 тис. осіб, до слова, цей показник був у 1,5 – 2 рази більшим, аніж у центральних воєводствах Польщі. Щороку 7 – 10 % хворих помирали, причому переважно це були люди у віці 25 – 45 років. Серед малолітніх дітей в українських родинах туберкульоз поширювався у два – три рази активніше, аніж у польських чи єврейських [2].

З огляду на це особливої актуальності набувала проблема профілактики захворювань та формування основ санітарно-гігієнічних знань серед українства. Цю ділянку роботи узяли на себе УГТ, Українське лікарське товариство (УЛТ) та інші інституції. Під проводом відомого лікаря і громадського діяча М. Панчишина на 1933 р. воно зросло із 195 до 309 членів, третину яких становили студенти-медики та фахівці з медичною освітою [9, 150 – 175]. Товариство ставило за мету пропагувати основи гігієнічних знань та популяризувати профілактику боротьби з епідеміями й іншими хронічними захворюваннями. Це ставило завдання спрямувати зусилля вітчизняних медиків на роз'яснювальну роботу з батьками щодо запобігання хворобам та формування елементарних гігієнічних знань. За нашими узагальненнями, у 1929 – 1931 рр. члени УГТ підготували близько 80 тематичних рефератів, виступили із понад 300 лекціями, провели десятки триденних лекторіїв. Їхніми слухачами стали майже 40 тис. селян. Українськими селами поширили тисячі примірників «рефератів» (брошур, листівок) і «таблиць» (агітаційних плакатів), які в доступній формі розповідали про симптоми захворювань, надання допомоги хворим та заходи із запобігання виникненню і поширенню недуг. Із лекціями на таку тематику лікарі та студенти-медики виїжджали навіть на Волинь, Холмщину, Полісся. Щороку в українських часописах друкували по 40 – 50 статей відповідного змісту. Таку ж профілактично-роз'яснювальну роботу, хоча й у менших масштабах, проводили антиалкогольна й венерологічна секції УГТ [9, 150 – 175]. Просвітницька праця УГТ особливо активізувалася в грудні, коли за ініціативи Міжнародного антитуберкульозного союзу в багатьох європейських країнах, а за 1920-х рр. і в Галичині він оголошувався місяцем боротьби із сухотами. Ці та інші заходи слугували тому, що селянство виявляло «зацікавлення справами народного здоров'я» та розуміло «потребу співучасті всіх на здоровельному фронті» [9, 173].

Потужний внесок у розвиток системи громадської медичної опіки зробило УЛТ – національна фахова інституція вітчизняних медиків. Лікарі, які належали до нього, були справжніми подвижниками: вони фактично перебрали на себе функції державних структур із охорони здоров'я дітей, їхніх матерів, батьків: здійснювали безкоштовні медогляди в «пораднях для матерів», українському дошкіллі, вакаційних оселях і півоселях, бурсах, а також приватних навчальних закладах УПТ «Рідна школа»,

безкорисливо допомагали найбільш незахищеним верствам населення (не тільки українцям). Також проводили масову просвітницько-консультаційну роботу в пресі та шляхом лекційної пропаганди. Сотні науково-популярних статей та окремих видань, як і «відчити», знаходили багатотисячну аудиторію, яка таким шляхом одержувала основи гігієнічних знань та переконувалася у необхідності вести здоровий спосіб життя і вживати заходів задля запобігання поширенню інфекційних та інших хворіб. Чимало медичних програм великої суспільної ваги УЛТ через нестачу коштів не були втілені в життя, однак вони продемонстрували значущість праці українських лікарів. Зокрема не були результативними намагання УЛТ заснувати власні громадські заклади, які б надавали консультації і медичну допомогу незаможним верствам населення. Лише в Коломиї із січня 1933 р. успішно працювала така «амбулаторія» зусиллями очільника філії товариства О. Козакевича [3, 38].

З інших причин (через адміністративні перешкоди) не вдалося реалізувати цікавий проект – створення у 1933 р. Ради суспільної опіки (неформального «національного міністерства здоров'я»). Об'єднавши зусилля всіх українських громадських, політичних, фінансово-економічних чинників, вона мала представляти інтереси української суспільності Галичини у сфері охорони здоров'я [1, 43].

Таким чином, у Галичині досліджуваного періоду заходами українських громадських товариств була створена система суспільної медичної опіки, фактично системи охорони здоров'я населення. Завдяки жертівній добродійній праці українських лікарів десятки тисяч українських дітей, їхніх батьків, а також представників інших національностей отримували повноцінну лікарську безкоштовну допомогу. Така діяльність вітчизняних медиків мала наднаціональний характер. Можемо стверджувати про створення волонтерського медичного руху, який компенсував прогалини в державній системі охорони здоров'я, українські лікарі надавали медичні послуги найменш захищеним верствам, зокрема селянам, учням, студентам. Велике значення для здоров'язбереження учнівства та їхніх батьків мала пропагандистсько-консультаційна праця лікарів.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження потребує вивчення діяльності студентської «Медичної громади» щодо формування уявлень про здоровий спосіб життя серед широких верств громадськості Галичини за досліджуваного періоду.

Література

1. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. – Львів, 1935. – 129 с.
2. 264. З Українського Фонду Воєнних Вдовиць і Сиріт // Діло. – 1930. – 3 січня.

3. Кордюк І. Історія УЛТ за 25 літ існування / І. Кордюк // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади. – Львів, 1935. – С. 23 – 45.
4. Малицька К. Починаймо будувати від основ / Костянтина Малицька // Громадський Вістник. – 1922. – Ч. 55. – С. 7.
5. Олійник М. Як шкодить алкоголь людям / М. Олійник // Загальний календар на 1934 р. – Львів, 1933. – С. 69 – 74.
6. Парфанович С. Шкідливий вплив алкоголю на здоров'я дитини / Софія Парфанович // Життя і знання. – 1929. – Ч. 9. – С. 273 – 274.
7. Поради матір'ям, що свої діти кормлять // Сільський Господар. – 1927. – 15 січня. – Ч. 2. – С. 22 – 23.
8. Про затвердження Загальнодержавної програми «Здоров'я» [Електронний ресурс] // Програма. – Режим доступу : www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20120316_1.html.
9. Савчук Б.П. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. / Б.П. Савчук. – Івано-Франківськ, 2001. – 248 с.
10. Чепига І. Просвіта і п'янство / І. Чепига // Ілюстрований Господарський Календар на 1930 рік. – Львів, 1929. – С. 35 – 47.

References

1. 25-littia Ukrainskoho Likarskoho Tovarystva i Medychnoi Hromady, Lviv, 1935, p. 129. [in Ukrainian]
2. Z Ukrainskoho Fondu Voiennykh Vdovyt i Syrit, *Dilo*, 1930, 3 sichnia. [in Ukrainian]
3. Kordiuk I. Istoriia ULT za 25 lit isnuvannia, 25-littia Ukrainskoho Likarskoho Tovarystva i Medychnoi Hromady, Lviv, 1935, pp. 23 – 45. [in Ukrainian]
4. Malyska K. Pochynaimo buduvaty vid osnov, *Hromadskyi Vistnyk*, 1922, Issue 55, p. 7. [in Ukrainian]
5. Oliinyk M. Yak shkodyt alkohol liudiam, *Zahalnyi kalendar na 1934 r.*, Lviv, 1933, pp. 69 – 74. [in Ukrainian]
6. Parfanovych S. Shkidlyvyi vplyv alkoholiu na zdorovlia dytyny, *Zhyttia i znannia*, 1929, Vol. 9, pp. 273 – 274. [in Ukrainian]
7. Porady matiriam, shcho svoi dity kormliat, *Silskyi Hospodar*, 1927, 15 sichnia, Vol. 2, pp. 22 – 23. [in Ukrainian]
8. Pro zatverdzhennia Zahalnodержavnoi prohramy «Zdorovia» [Elektronnyi resurs] // Prohrama. – Rezhym dostupu : www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20120316_1.html
9. Savchuk B.P. Korchma: alkoholna polityka i rukh tverezosti v Zakhidnii Ukraini u 20 – 30-kh rokakh XX st., Ivano-Frankivsk, 2001, p. 248. [in Ukrainian]
10. Chepyha I. Prosvita i piianstvo, *Iliustrovanyi Hospodarskyi Kaliendar na 1930 rik*, Lviv, 1929, pp. 35 – 47. [in Ukrainian]

Билавич Иван, Савчук Борис. Просветительская-консультативная деятельность украинских врачей формированию здорового образа жизни детей и молодежи в Галичине (первой трети XX века). В статье раскрыта просветительская деятельность украинских обществ по

воспитанию здорового образа жизни личности. В начале XX в. в условиях національно-политического гнета отечественные врачи и студенты-медики, которые принадлежали к «Народной личнице», Украинскому гигиеническому обществу, Украинскому врачебному обществу, «Видродженню» и др., создали общественную систему медицинской опеки населения края, таким образом компенсировали пробелы в социальной политике Австро-Венгрии и Польши.

Ключевые слова: украинские врачи, «Народная лечебница», Украинская гигиеническое общество, Украинское врачебное общество, просвещение.

Bilavych Iwan, Savchuk Borys. Educational and consultative activity of Ukrainian doctors regarding preserving the health of children and youth in Halychyna (the first third of the twentieth century). The article deals with educational activity of Ukrainian associations regarding formation of knowledge on the basics of hygiene, training of healthy lifestyle for children and adults, and prevention of accidents and spread of various diseases, including tuberculosis. In the early twentieth century, under conditions of foreign states domination and political oppression of the Ukrainian people, national public associations of Halychyna («Narodna Licznytsia», Ukrainian Hygienic Association, Ukrainian Medical Association, «Vidrodzhennia» and others) created a public system of health care for population of the region, thus offsetting gaps in the social policy of Austria-Hungary and Poland.

Key words: Ukrainian doctors, «Narodna Licznytsia», Ukrainian Hygienic Association, Ukrainian Medical Association, education.

Одержано 20.01.2016